

प्रज्ञा र उपायको अन्तर सम्बन्ध

फोटो साभार: [RY.wiki](#)

नजिक र टाढाका प्रिय मित्रहरू,

आशा छ सधैं झैं यस पत्रले तपाईंलाई खुसी र स्वस्थ पाउने छ। आजको यस गुरु रिन्पोछे दशमीमा म तपाईंहरू सामु प्रज्ञा र उपाय बिचको सम्बन्धको बारे केही सारगर्भित उद्धरण प्रस्तुत गर्न चाहन्छु।

श्री अतिश-दिपंकरले *बोधि पथ प्रदीपमा* लेख्नु हुन्छ:

उपाय विनाको प्रज्ञा,
र प्रज्ञा विनाको उपायले
हामीलाई बन्धनमा बाँध्छ।
तसर्थ एउटा पनि नत्याग।

यस्तै नै सागर नागराज्जले आग्रह गर्नु भएको सूत्रमा उल्लेख छः

मारले दुई तरिकाले काम गर्छ;
उपाय विना प्रज्ञा र प्रज्ञा विनाको उपाय द्वारा।
तसर्थ यसलाई मार कर्म भनी पहिचान गरी त्याग्यु पर्छ!

र अन्यत्र, यो भनिएको छः

कर्म हेतु फललाई नकार्नुलाई शून्यताको दृष्टि ठान्नु उच्छेद वाद मात्र हो।
समारोपको बन्धनलाई नै ज्ञान ठान्नु शाश्वत वाद हो।
शून्यता र करुणाको अभेद्यता उच्छेद अन्त र शाश्वत अन्त दुवैबाट मुक्त छ।

यी उद्धरणहरूले उपाय र प्रज्ञाको सन्तुलनको आवश्यकता बारे दर्शाउँछ। धर्ममा नव-प्रवेशीहरूका निमित्त यसको अर्थ हुन्छ; अनात्मा विषयमा आफ्नो बुझाइ र कर्म हेतु फल प्रति आफ्नो विश्वासको बिच सन्तुलन राख्नु। यो करुणाको अभ्यास र शून्यताको अभ्यास बिचको सन्तुलन हो। अझ, यसको अर्थ उत्पन्न क्रम र सम्पन्न क्रम अर्थात् श्रद्धा र शून्यताको संयुक्त अभ्यास हो। तसर्थ मैत्री, करुणा र श्रद्धाको अभ्यास सही हुन शून्यताले युक्त हुनु पर्दछ। त्यस्तै नै शून्यताको सही अभ्यास हुन उत्पन्न क्रम, करुणा, श्रद्धा आदि पनि हुनु पर्छ। यस प्रकारले प्रज्ञा र उपाय बिच अन्तर सम्बन्ध छ र त्यसलाई कहिल्यै छुट्टाउनु हुन्न।

पुण्यको सञ्चय(पुण्य संभार)ले ज्ञानको सञ्चय(ज्ञान संभार) सम्म डोर्याउँछ, करुणाको अभ्यासले शून्यता बोधको अनुभूति ल्याउँछ, उत्पन्न क्रमद्वारा सम्पन्न क्रम सम्म पुगिन्छ, धर्म कायबाट नै चार काय प्रस्फुटित हुन्छन् इत्यादि अभ्यास क्रममा महत्त्वपूर्ण बुँदाहरू हुन्। यी सबै पक्षहरू स्वतः नै अन्तर सम्बन्धित र अन्योन्याश्रित छन्।

यसै कारण विभिन्न गुरुहरूको निर्देशनको आधारमा म तपाईंहरूलाई सुझाव दिन चाहन्छु कि सम्प्रजन्य(सचेत) भएर प्रज्ञा उपर उपाय र उपाय उपर प्रज्ञा हाबी हुन नदिनु होस्। यी दुई मध्ये कुनैको पासोमा नफस्नु होस्। प्रज्ञा उपर उपाय हाबी हुनु अर्थात् कर्म हेतु फलमै सीमित रहेर शून्यताको सम्यक् दृष्टि बारे भुल्नु हो। त्यतै उपाय उपर प्रज्ञा हाबी हुनुको अर्थ कर्म हेतु फललाई नकारेर दृष्टि(परमार्थ दर्शन)मा सीमित हुन हो। यी दुई वटै पासो हुन किनकि प्रज्ञा र उपाय एउटै सिक्काका दुई पाटा हुन र अभ्यासको वेला यी दुई बिच सन्तुलन कायम राख्न जरुरी छ।

मेरो प्रेम र प्रार्थना पठाउँदै,

सर्व मङ्गलम्

फाग्लोग रिन्पोछे